

10. Кримінальне право, кримінально-виконавче право;

Коломієць Н.В.

к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя,

Чернігівський національний технологічний університет

м. Чернігів, Україна

ПРО ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, безпека і недоторканність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відповідна норма Конституції України визначає керівні принципи побудови всієї законодавчої моделі, у тому числі системи кримінально-виконавчого права, одним із головних недоліків якого є недосконалість законодавчого врегулювання захисту прав осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Головний акцент робиться на неможливості застосування умовно-дострокового звільнення до таких осіб. Вказана тема набуває особливого значення з огляду на міжнародну практику застосування позбавлення волі до засуджених, особливо на рішення Європейського суду з прав людини з цього приводу.

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) передбачає, що одним із видів покарань, які можуть бути застосовані до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, є довічне позбавлення волі [2, ст. 51]. Даний примусовий захід є найсуворішим з усіх видів основних покарань, який полягає у довічній ізоляції засудженого від суспільства в спеціальних виправно-трудових установах. Враховуючи свою суворість, довічне позбавлення волі завжди повертає інтерес громадськості, теоретиків та практиків, основну увагу які концентрують на спірних аспектах застосування цього покарання. Можливість звільнення від довічного позбавлення волі - реальна проблема кримінально-виконавчого права на сьогодні.

Ст. 81 КК України закріплює ті покарання, при яких можливе умовно-дострокове звільнення: «...виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, ... або позбавлення волі». У даний список законодавцем не віднесено довічне позбавлення волі, а, отже, можливість умовно-дострокового

звільнення від нього – не передбачена. Проте, застосовуючи дану статтю, важливо відмежовувати такі терміни, як «позбавлення волі» і «довічне позбавлення волі», оскільки за ст. 51 КК України – це два абсолютно різні покарання.

Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод (далі – Конвенція) у ст. 3 підкреслює, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. Подібна норма закріплена і в українському законодавстві на найвищому рівні [1, ст. 18].

При вступі України до Ради Європи вона взяла на себе зобов'язання дотримуватись Конвенції, поставивши підпис під Протоколом № 6 щодо скасування смертної кари. Але відсутність механізму умовно-дострокового звільнення від довічного позбавлення волі ставить під серйозний сумнів реальність виконання Україною вищезазначених положень. Подібний висновок витікає з міжнародного досвіду, зокрема у справі «Ласло Магьяр проти Угорщини» Європейський суд з прав людини (далі – Суд) підкреслює наступне: «Якщо національне законодавство передбачає можливість перегляду довічного ув'язнення з метою його скорочення, пом'якшення, припинення або умовно-дострокового звільнення засудженого, цього буде достатньо, щоб задовольнити статтю 3 Конвенції» [6, п. 50]. Схожі висновки Суд виносить і у справі «Вінтера та інших проти Об'єднаного Королівства», зазначаючи, що довічно ув'язнений має право знати, на початку відбування покарання, що він повинен робити, щоб розглянули можливість його звільнення та, зокрема, за яких умов відбудеться перегляд судового рішення та коли про це може бути подано клопотання. Відповідно, якщо внутрішнє законодавство не передбачає ніякого механізму або можливостей перегляду довічного ув'язнення, то несумісність зі статтею 3 Конвенції на цій основі виникає вже в момент призначення покарання у виді довічного позбавлення волі, а не на більш пізній стадії» [5, п. 122].

Відсутність в Україні механізму умовно-дострокового звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі компенсується, на думку законодавця, наявністю інституту помилування, який регулюється Положенням про порядок здійснення помилування (далі – Положення № 223/2015),

затвердженого Указом Президент України від 21.04.2015 № 223/2015). Його аналіз дозволяє прийти до висновку, що помилування для довічників фактично відбувається через заміну довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше 25 років (п. 2); крім того, таке клопотання може бути подано після відбуття особою не менше 20 років призначеного покарання [4, п. 4].

Відсутність механізму умовно-дострокового звільнення від довічного позбавлення волі українські суди тлумачать по-різному. Наприклад, Роменський міськрайонний суд Сумської області у своїй ухвалі від 20.06.2017 р. (справа № 585/2027/17) посилення засудженого на порушення ст. 3 Конвенції обґрунтовує таким чином, що «необхідність з боку держави передбачення можливості та механізму умовно-дострокового звільнення засудженого до довічного позбавлення волі, суд вважає недоцільним, оскільки в такому випадку на виконання рішення Європейського суду держава повинна внести зміни до законодавства на усунення встановлених судом порушень, а відтак, до прийняття відповідного Закону, вирішення судом порушеного в клопотанні засудженого питання законодавчо не передбачено». Крім того, Жовтневий районний суд м. Харкова відмову у задоволенні клопотання про заміну невідбутої частини покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким мотивує тим, що «КК України передбачена можливість заміни покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням шляхом помилування засудженого, що у повній мірі відповідає вимогам Конвенції та практиці Суду» (ухвала від 18.06.2016, справа № 639/6790/15-к).

Цілком логічно, що подібні висновки вітчизняних судів є не що іншим, як відсутність бажання «бачити проблему». Адже суд не переконаний, що інститут президентського помилування сам по собі (без права на умовно-дострокове звільнення) дозволяє будь-якому засудженому зрозуміти, що він повинен зробити, щоб подати клопотання про звільнення, і при яких умовах, на думку суду, таке регулювання не гарантує належного розгляду змін та прогресу, досягнутого засудженим в напрямку реабілітації, якіб значні вони не були. Відповідно, відбулося порушення статті 3 Конвенції» [6, п. 58].

Крім того, Європейський комітет із запобігання катуванням, підбиваючи підсумки свого візиту в Україну у 2016 році прямо зазначив про відсутність в нашій державі реалістичної перспективи звільнення від довічного позбавлення волі, як того вимагає стаття 3 Конвенції. Також він окремо визнав чинний в нашій державі механізм помилування щодо довічників таким, що не є реалістичною перспективою (параграф 40 Доповіді, СРТ/Inf (2017) 15) [9].

Залишаючись єдиним шансом особи вийти на волю, інститут помилування в Україні є майже надієвим. У останні роки простежується тенденція спаду кількості помилуваних осіб: за президентства Л.Д. Кучми й В.А. Ющенко щороку милували майже тисячу засуджених, за 2011-2014 роки В.Ф. Янукович помилував тільки 43 особи. П.О. Порошенко в червні 2016 року підписав указ про помилування 20 осіб. Ми бачимо, що помилування взагалі починає «зникати», то чи можна говорити про його ефективність та дієвість?[10].

Незважаючи на вищевикладене, деякі спроби щодо впровадження умовно-дострокового звільнення від довічного позбавлення волі в Україні мали місце. Зокрема, 03.03.2015 р. Верховною Радою України було зареєстровано законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням», який давав би змогу претендувати на умовно-дострокове звільнення засудженим до довічного позбавлення волі після певного терміну відбування покарання. Однак 18.12.2015 р. його було повернуто з вето Президента України для скасування.

На нашу думку, впровадження механізму умовно-дострокового звільнення від довічного позбавлення волі сприяло б суттєвому підвищенню захисту прав і свобод осіб, зокрема засуджених до довічного позбавлення волі, а також продовжило б курс України щодо євростандартизації законів тощо.

Таким чином, проблеми навколо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі існували й продовжують існувати, але взятий Україною курс на європейську інтеграцію змушує нашу державу постійно приводити законодавство у відповідність до європейських стандартів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст.141.
2. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 (ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97).
4. Указ Президента України «Про Положення про порядок здійснення помилювання» від 21.04.2015 № 223/2015
5. Рішення Європейського суду з прав людини «Вінтер та інші проти Об'єднаного Королівства // Режим доступу: <http://khpq.org>.
6. Рішення Європейського суду з прав людини «Ласло Магьяр проти Угорщини» // Режим доступу: <http://khpq.org>.
7. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18.01.2017, справа № № 585/5108/16-к.
8. Ухвала Жовтневого районного суду м. Харкова від 18.08.2016, Справа № 639/6790/15-к.
9. Як зупинити нову смертну кару, або Мораторій на довічне позбавлення волі [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://dt.ua/internal/yak-zupiniti-novu-smertnu-karu-abo-moratoriy-na-dovichne-pozbavlennya-voli-256272_.html
10. Помилувати, не можна карати [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://dt.ua/socium/pomiluvati-ne-mozhna-karati>.